

A nemzeti kisebbségek és oktatásügyük

„... A nyelvi kisebbségek iskolaügyének van egy alig-alig érintett oldala is: a minden rendű és rangú nevelőknek sokkal, de sokkal tájékozottabbnak kellene lenniök a kisebbségek felől, azok multja és mai lelkiülete, állapota és törekvései felől.“¹ Eddig nem voltunk tájékozottak. Még kisebbségi tannyelvű iskoláink tanítói sem a szükséges mértékben. De maradhat ez így? Elhanyagolható-e továbbra is a magunk kisebbségi irányban való nevelése? Nem!

Tisztában vagyunk azzal, hogy az eddigi helyzet megváltoztatása nem könnyű feladat. Hisz' olyan kívánsággal állunk szemben, amelynek teljesítését, — kivéve azokat, akik a nyelvi kisebbségekhez tartoznak, — alig tartja valaki szükségesnek és kívánatosnak, s még kevesebben érznek magukban hajlamot az azzal való foglalkozásra. S mégis meg kell tenni! Elsősorban tanügyi lapjainknak kellene arra törekedniök, — amint ezt egyes folyóirataink (szerencsére a Néptanítók Lapja is) már megteszik, — hogy olvasóik a kisebbségi sors kérdéseiben határozott tájékozódásra tehesse nek szert. Egy olyan folyóirat pedig, amely már címében is az egyetemes magyar nevelésügy szolgálatát vállalja, erről a szó legtágabb értelmében vehető közszükségletről sem feledkezhetik meg; hanem vállalnia kell ennek folytonos kielégítését is a tényleges viszonyok feltárásával, valamint a javításukra alkalmas kísérletek, törekvések és összhangkeresések állandó ismertetésével és megvitatásával.

Ez első alkalommal — egész röviden — rá kívánjuk terelni a figyelmet kisebbségi népoktatásunk jelen helyzetére.

Ahogy egy-egy friss élményünket az ahhoz társuló emlékképeink egyfelől megértetik velünk, másfelől módosítják is azt, s a velük járó hangulatalemekkel befolyásolják az általa keltett érzéseinket, ezáltal viszont a reá vonatkozó értékelésünket is, úgy játszik bele minden közérdekű esemény megítélésébe, előkészítésébe, megélésébe a történeti mult. Innen van, hogy a hasonlósági következtetés annyira uralkodó formája gondolkodásunknak. A népi, nemzeti és egyetemes életritmus megérzése ösztönöz reá, s benne már ennek elismerése, az ahhoz való alkalmazkodás is kifejeződik.

A hullámszerű megisméltődésekre különösen akkor eszmélünk rá, ha egy-egy új csapás megdöbbentő hasonlatokat mos elő a multból. Így, — valahányszor egyetlen gyászkeretes törvényünkre, az 1921. évi XXXIII. t.-c.-re gondolunk, amely a trianoni (u. n.) békeszerződés becikelyezéséről szól, — nemcsak „nemzeti nagylétünk nagy temetője“ jut eszünkbe, hanem egy szám is, amely különben és magában véve jelentéktelen. Ez a békeparancs ugyanis, amely lesújtott hazánkat széjjelmarcangolta, hogy kiirtson belőle minden életerőt, — s tette ezt a nemzetiségeinkkel szemben követett helytelen politikánk megtorlása és a jövőben való megakadályozása címén, — 58. és 59. §-ában megszabja, hogy ezután hogyan kezeljük a határaink közt maradt kisebbségeinket. S ezt

¹ L.: Imre Sándor. A nyelvi kisebbségek iskolái. (Orsz. Középisik. Tantárgy. Közlöny 1936. évi 7. sz.-ból különnyomat 6. l.)

az intézkedést abba a Magyar Törvénytárba erőszakolta bele, amelynek 1868. évi kötetében a XLIV. t.-c. *a nemzetiségek egyenjogúságáról* szól, a XXXVIII. t.-c. *(népoktatási alaptörvényünk)* 58. §-a pedig a népiskolai oktatás *nyelvére* vonatkozólag így intézkedik: „Minden növendék anyanyelvén nyerve az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak.“ Jól jegyezzük meg: ötvenhárom évvel Trianon előtt! S ugyancsak az 58. §-ban! Van tehát a történetben is humor. Ennél azonban csak könnyek jöhetnek! A „mosoly“, a káröröm vigyorgásává fintorulva; azoknak az arcát torzítja, akik a II. Lipót óta szárnyra kelt és Bach Sándor kormányzatától tervszerűen elterjesztett rágalmak felélesztésével ki tudták ellenünk intrikálni ezt a szörnyű ítéletet.

Igaz, hogy az 1844. évi II. t.-c. végre a magyart tette a törvényhozás nyelvévé. Ennek utolsó szakaszában a király oktatásügyi régi felségjogánál fogva kijelentette, hogy „az ország határan belüli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen“; de ennek végrehajtására soha nem került a sor. „Az egész iskolaügy megmagyarosítását a magyar állam egész fennállása alatt soha meg nem próbálta, de az artikus ott volt a Corpus Jurisban, idegenek és ellenségek számára óhajtott botránykönyvénél.“² Csak tájékozatlanságból hagyhatták figyelmen kívül, az irigy rosszakarat pedig gondos-szándékosan elhallgatja, hogy maga *Gróf Széchenyi István*, a magyar nemzet Génusza és megtestesült lelkiismerete az általa alapított Magyar Tudományos Akadémia előadói székéből még ugyanabban az évben (1842. november 27-én) óvást emelt minden nemzeti túlzással szemben és tiltakozott a természet rendjébe való erőszakos beavatkozás ellen. S mikor a Pesti Hírlap akkori gárdája Kossuth Lajossal élén még báró Wesselényi Miklóst is ellene hangolta, az ifjúkori barát támadó írása egy olyan ígét csiholt ki Széchenyi lelkéből, amelyet minden nép parlamentjében, s magának a népszövetségnek tanácsstermében az elnöki szék fölé kellene mindenki számára olvasható formában odairni. Így szól: „... *Ha van is olyan hű, oly őszinte magyar, mint én, akárhany, nálamnál őszintébb és hűbb egy sincs, erre esküszöm; azért mégsem tudom felejteni, — és ezt minden csepp véremlen érzem, — hogy önálló, halhatatlan lelkű, szabad lény vagyok, ki előtt halandó lényegem porban áll; s ezért hallgatni kell bennem a magyarnak, ha annak vágyai az igazságos emberrel jutnak ellentétbe.*“

Hogy ez a fennkölt gondolkodás magától a nemzetől sem volt idegen, s hogy Széchenyiben csak profétás kifejezést nyert, azt történetileg igazolja az a tény, hogy — amikor a nemzet és állam fogalmát azonosító francia rendszer hatása alatt és a tudomány (Bluntschli, Gumpowicz) segítségével erőszakolása mellett európaszerte kiméretlenül beolvastani törekedtek a nemzetiségeket, — a magyarság az 1868. évi XXXVIII. és XLIV. t.-c.-kel adott példát a szó legmagasabb értelmében vett kisebbségvédelemre.

² L.: Hóman—Szegfű, Magyar történet VII. k. 203. l.

A századvégi Európa nacionalisztikus légkörében természetesen nálunk is akadtak, akik a Széchenyi-ellenesekhez hasonlóan, nem érték be az állam magyarság-óvó szerepével, hanem nemzetterjesztést is kívántak tőle. Erre különösen a népiskolák tannyelve mutatkozott alkalmasnak, mert azzal tömegesen lehet az embereket beolvasztani. Sok helyen meg is kísérelték, mégpedig gyakran épp az érdekelt kisebbséghez tartozók kezdeményezésére. Így pl. Temesvárott még 1919-ben, szerb megszállás alatt is megtörtént, hogy a német nevű népiskolai tanulók szülőinek 95 %-a továbbra is a magyar tannyelv mellett foglalt állást.

Országos viszonylatban is csak az ily önkéntes csatlakozások erősítették a magyarságot. Maga az u. n. nemzetiségi politika inkább soványsza szólamokban élte ki magát; időnkint egy-egy tapogatózó és épp ezért határozatlan rendelkezésre vezetett; olyan kormányintézkedést azonban sohasem eredményezett, amely 1868-as törvényeinket hatályon kívül helyezte volna. Sőt! Báró Eötvös József a Néptanítók Lapjá-t eleinte *het (7) nyelven* adatta ki. A fenti 58. §-hoz való betűszerinti ragaszkodást és alkalmazkodást mutatja második népiskolai tantervünk is. Ezt különböző német nyelven is kiadták. Más nyelven való kiadására nem volt szükség, mert nem-magyar tannyelvű iskoláink túlnyomó részében az illetékes egyházi főhatóságok által kiadott tantervek voltak az irányadók. Ezen 1877. évi tantervünkben a „Szükséges tudnivalók“-ban: „ . . . 4.) Mind az iskolai hatóságok, mind a tanítók felhívatnak, hogy az elemi népiskolában a tanítás fősúlyát: a) Az anyanyelvbeli oktatásra fektessék s erre nézve különösen használják fel a beszéd- és értelemgyakorlatokat; az olvasókönyvekben foglalt olvasmányok és mondatok tartalmi tárgyalását . . . 5.) A magyar nyelv tanítása és megtanítása minden oly elemi iskolában is, hol a tanítási nyelv nem a magyar, kívánatos; az oly elemi tanulókra nézve pedig, kik középtanodába vagy polgári iskolába kívánnak lépni, elengedhetetlenül szükséges.“

Csak ezután került a sor a magyar nyelv tanításáról szóló 1879. évi XVIII. t.-c. meghozatalára. Azonban itt is az államnyelvnek, mint második nyelvnek tantárgyként való tanítását rendelték el a nem-magyar tannyelvű iskolákban. Hogy a magyarság szempontjából mily csékély eredménnyel, arra nézve az adatok tömege áll rendelkezésünkre. Ezekből kettő okvetlenül beletartozik okfejtésünk láncolatába: 1.) Az 1900. évi népszámlálás szerint a nem-magyar anyanyelvű honfitársaink közül csak 17 % tudott magyarul; 83 %-a nem beszélte s még csak nem is értette az állam nyelvét. 2.) 1906-ban 3,248 nem-magyar tannyelvű népiskolánk volt, és — 27 esztendővel az államnyelv tanítását elrendelő törvény kihirdetése után! — 1,447 népiskolánkban szó sem volt a magyar nyelv tanításáról, mégpedig vagy azért, mert a tanító nem tudott magyarul, vagy azért, mert nem akarta az állam nyelvét tanítani.

A közömbös, sőt rejtetten-nyíltan ellenséges magatartással szemben az 1907. évi XXVII. t.-c.-kel igyekeztek megóvni az állami és nemzeti érdekeket. Azonban ez a törvényünk sem érinti s nem korlátozza nem-magyar ajkú honfitársaink azon jogát, hogy gyermekeik alapnevelését saját anyanyelvükön eszközöljék. Törvényhozásunk Gróf Apponyi Albert kezdeményezésére a különböző jellegű tanítók illetményeinek fizetéskiegé-

szító államsegéllyel való arányosítását használta fel arra, hogy semmiféle népiskola ne lehessen többé a hazafiatlan magyarelles törekvések melegágya. Közismert, hogy ezzel sem értük el népoktatásunknak magyar nemzeti irányban való fellendítését, hanem csak ellenségeink számát gyarapítottuk befelé-kifelé egyaránt. Pedig a törvény sehoisem érintette az anyanyelvi oktatást; sőt, — a fizetéskiegészítési államsegély biztosításával — voltaképen megakasztotta a népiskoláknak addig sokfelől jelentkező önkéntes államosítási törekvéseit.

Cáfolhatatlan tényként leszögezhető, hogy az államnyelv tanításának megkövetelése tekintetében messze mögötte maradtunk még a párizskörnyéki szerződések vonatkozó rendelkezéseinek is, hiszen ezek az államnyelv tanítását magától értődőnek mutatják. Azt, amit mi 1868, illetőleg 1879 óta nem voltunk képesek beláttatni. Így előállt az a furcsa helyzet, hogy az államnyelv kötelező tanításának szempontjából a trianoni u. n. szerződés kedvezőbb, mint tulajdon népoktatási alaptörvényünk és valamennyi azt módosító — kiegészítő — végrehajtó törvényünk és rendeletünk. Az 58. és 59. §-ának szellemében kiadott 4,800/1923. M. E. számú kormányrendeletünk 18. §-ában foglalt a népiskolákra vonatkozó rendelkezések végrehajtásáról vallás- és közoktatásügyi miniszterünk 110,478/1923. számú rendeletében gondoskodott, határozottan körvonalazván az 1879 óta fokozatosan életbelépő tannyelvi iskolatípusokat. Így alakult ki a háromféle kisebbségi népiskola-típusunk.

A-típusú a teljességgel kisebbségi tannyelvű népiskola. Ebben a magyar nyelvet rendes tantárgyként tanítják, minden más tantárgy tanítása különben anyanyelven folyik.

B-típusú a vegyes (kisebbségi és magyar) tannyelvű népiskola. Ebben az anyanyelvet, a természeti és gazdasági ismereteket, a rajzolás és kézimunkát anyanyelven, a magyar nyelvet, a földrajzot, a történelmet, a polgári jogokat és kötelességeket és a testnevelést magyarul, a beszéd- és értelemgyakorlatokat, az olvasást-írást, a számolást és mérést, valamint az éneket anyanyelven és magyarul tanítják.

C-típusú a magyar tannyelvű kisebbségi népiskola. Ebben minden tantárgyat magyarul tanítanak, a tanulók anyanyelve pedig rendes és kötelező tantárgy.

1925-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter életbeléptette ezen kisebbségi népiskoláinknak tantervét is.

A nyelvi kisebbségekhez tartozóktól lakott községben a tanköteles gyermekek gondviselői az iskola helyi hatóságának elnöke által vezetett értekezleten választottak a háromféle iskolatípus között. Az így kialakult helyzetekben eddig 632 kisebbségi tannyelvű népiskola szerepel, — összes népiskoláinknak mintegy 10 %-a, — s ezek közül 105 az A, 155 a B és 372 a C típushoz tartozik.

Ezzel a helyzettel svábságunk, — amely két évtizede, — amint azt 1917-ben már Gróf Tisza István jelezte, — népiségének tudatára ébredt, — sehogy sem tudott megbarátkozni. Nyugtalankodása politikai életünkben is érezhető volt időnkint. Ismét csak mellettünk szól az a tény, hogy nem-magyar nyelvű honfitársainknak ezen elégedetlenségét irányító tényezőink annyira megértették, hogy nemcsak politikai nyilatkozatokban,

hanem a Gömbös Gyula-féle 95 pontban is kifejezésre juttatták a kisebbségi kérdésnek oly megoldását, hogy különösen a nagyobb számú német kisebbségünk, a mi derék svábságunk ne kerüljön szembe a maga népi életének kiélési törekvései közben azzal a magyarsággal, amely mellett betelepődése óta oly hősi hűséggel kitartott. Hisz még 1916-ban is úgy látta egy németbirodalmi író, „nincs Magyarországon német, akinek számára ne lenne a szívébe horgonyzott valóság az egységes magyar nemzet, amely egyszerre ad erőt és nyújt védelmet.“³

Kevés kormányzati intézkedést vártak oly sokan és annyira nekifeszült érdeklődéssel, mint azt, melyet a magyar kormány igen helyes érzékkel 1935-ben épp karácsony napján közölt a hivatalos lapban a kormányelnök aláírásával. Hogy ezt a magyar Szent Korona fényétől áthatott, a népek karácsonyfájára igazán ráillő, a jövőre nézve sok jóval biztató ajándéknak vették, azt megmutatta az az örömujjongás, amellyel a nemzeti kisebbségek fogadták; mégpedig határokon belül és határokon kívül egyaránt, s amelynek voltaképen klasszikus indokolása Imre Sándor idézett tanulmánya.

A m. kir. minisztériumnak 11,000/1935. M. E. szám alatt a 4,800/1923. M. E. kormányrendelet 18. §-ában a népiskolákra vonatkozóan foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában kiadott rendelete már ezzel a címevel elárulja, hogy a tannyelvi iskola-típusokkal való kísérletezés gondolatát elejtette és a nyelvi kisebbségekhez tartozó tankötelesek oktatásában az egységes eljárás mellett döntött.

A kormányrendelet értelmében, — amely mind a nemzeti egység megóvása, mind a kisebbségi s ennél fogva emberi jogok megvédése szempontjából nagy horderejű, s mely, éppen ezért, el kell, hogy távolítsa boldogulásunk útjából az akadályokat, — a nyelvi kisebbséghez tartozó tanköteles gyermekek iskoláiban: a) a hit- és erkölcstan oktatása továbbra is az 1,797/1914. eln. számú VKM. rendelet intézkedéseinek értelmében, vagyis a tanulók anyanyelvén történik. b) Az anyanyelvi és szülőföldismereti tantárgyak az énekekkel együtt, valamint a számolás és mérés, a természeti és gazdasági ismeretek, a rajz és kézimunka tanítása a tanulók anyanyelvén, c) a magyar nyelvi és nemzetismereti tantárgyak, valamint a testnevelés oktatása magyar nyelven történik. A IV.—VI. osztályban, — s ebben van az eddigi B.-tipustól való lényeges eltérés, — a mennyiségtani, továbbá a természeti és gazdasági ismereteket, a rajzot, a kézimunkát magyar nyelven, a földrajzot, a történeti és állampolgári ismereteket anyanyelven kell ismételni és számon is kell kérni.

A rendelkezésünkre álló tér most nem teszi lehetővé, hogy kimutassuk ennek az intézkedésnek neveléslelektani előnyeit az eddigi állapotokkal szemben és részletesen rámutassunk arra a haszonra, amely — szakavatott és becsületes végrehajtás esetén — mind a két félre hárulni fog, mégpedig mind nemzetnevelési, mind állampolgárnevelési szempontból. Hogy a magyarság ebben a tekintetben megtesz minden tőle telhetőt; azt a kormány küszöbön álló újabb intézkedései fogják igazolni, s melyeknek derék kisebbségi tanítói karunk van hivatva teljes foganatot szerezni.

³ T.: Jos. Aug. Lux: Ungarn, Eine mitteleuropäische Entdeckung, München, 1927. 95. l.

Nyelvi kisebbségekhez tartozó, de velünk teljességgel egyenlő jogú magyar állampolgárok — és itt ismét elsősorban a svábságra gondolunk, — megint meggyőződhetnek majd arról, hogy „das deutsche Volkstum steht im Schutz des Magyarentums und doch schienen den Sieberbürger Sachsen der dienende Rumäne harmloser. Das war bestimmt ein Trugschluss.“⁴⁾

Az 1923. évi V. K. M. rendelet alapján létesített és ma még fennálló A, B, vagy C-típushoz tartozó iskolák egységes átszervezését legkésebb az 1938-39. tanév megkezdése előtt be kell fejezni.

Nyilvánvaló, s ezt büszkén érezzük is mindannyian, hogy e téren minden mértékadó tényező Széchenyi-követő, mert csak így lehet eleget tenni az igazságnak. Természetesen nemcsak a határokon innen, hanem határainkon túl is!

A magyar igazságszeretet Széchenyiben megnyilatkozó fenséges erejének köszönhetjük mindannyian, hogy Szent István halálának 900. évfordulójára Magyarországon a nemzeti kisebbségek iskoláiban, — mint a zoltár mondja, — az igazság és béke megcsókolják egymást.

Meggyőződésünk, hogy, — ha voltak és vannak államférfiak, akik egy igazi népszövetség közös otthonában szobrot érdemelnének, — Gróf Széchenyi Istvánt ezek közt is első hely illeti. Ő nemcsak szóval, nemcsak tollal, hanem a halhatatlan eredmények egész sorozatával megmutatta, hogyan lehet és hogyan kell kinek-kinek a maga népi érdekeit, nemzeti művelődését szolgálnia, hogy az a hazát fölemelje, az európai népek családiasulására és végeredményben világbékére vezessen.

A Magyar Nemzeti Szövetség Kisebbségi Szakosztályának javasoltuk,⁵⁾ hívja fel erre a világ s a népszövetségi körök figyelmét. Kértük és ismételten kérjük, hogy e célból — a Magyar Tudományos Akadémiával karöltve és a nyelvi kisebbségi alakulatokkal egyetértésben — szorgalmazza annak a fenséges jelenetnek az Akadémia Duna felőli falán való művészi megörökítését, amelyben a legnagyobb Magyar fellépett minden erőszakos és mesterséges denacionalizálással szemben és próféta erővel óvta attól a magyarságot.

Maga a jelenet a szentistváni gondolatnak a XIX.—XX. századi Európához mért, korunk egyéni- és népi életérdekei, valamint világpolitikai szükségletei miatt áhitott nagyszerű megnyilatkozása; a szentistváni gondolatnak, e gondolat legmélyebb lényegének csodás feltárulása; az elismertetésre irányuló páratlan erkölcsi bátorság és az emberfeletti elfogulatlanság örökszép mozzanata. Ennek megörökítése voltaképpen szintén hálaadás lenne: a nemzeti kisebbségek halálának ércbe-kőbe rovása. Az emlékmű előtt, amelyet éjszaka épen ezért megvilágítva kellene tartani, minden elhaladó hajónak állandóan tisztelegnie kellene! Ne feledjük, hogy „a fantáziából, akárcsak az itatóspapírosból, nincs kivakarás“.

Az emlékmű leleplezésének szívbemarkoló ünnepélyével nagyszerűen fokozhatnók a Szent István halálának 900. évfordulójára Budapestre egybehívott eucharisztikus világkongresszus fényes és világgraszoló ünnepeinek magyar színezetét.

Váradi József

⁴⁾ Z.: Jos. Aug. Lux. i. m. 323. l.

⁵⁾ 1936. december 3-án a Szakosztályban tartott előadásban.